

BLEIBURG:
uzroci i posljedice

KNJIŽNICA HRVATSKE REVIJE

UREDNIK: VINKO NIKOLIĆ

REDOVITA IZDANJA
Knjiga četrnaesta

**BLEIBURG:
UZROCI I POSLJEDICE**

© 1988 — KNJIŽNICA HR

Printed in Spain
ISBN 84-599-8605-5 (Tela)
ISBN 84-599-8606-3 (Rústica)
Depósito Legal. B. 2667-88
EGS - Rosario, 2 - Barcelona

BLEIBURG: UZROCI I POSLJEDICE

**SPOMEN-ZBORNİK ČETRDESETE
GODIŠNJICE TRAGEDIJE**

PRIREDIO:
VINKO NIKOLIĆ

MÜNCHEN - BARCELONA, 1988.

KNJIŽNICA HRVATSKE REVIJE

U DANIMA SRDŽBE I GNJEVA

IZ DNEVNIKA 1945.

LUCIJAN KORDIĆ

1. ZBOGOM, RODNI KRAJU!

SPOMINJATI se onih tragičnih dana — to je kao ponovno doživljavati tragediju: pustoš i bijeg, ubojstva i krvološtva. Ratna zlodjela i nevini grobovi posijani su posvuda i na svim stranama. A ja ću se ograničiti na doživljena zlodjela jugoslavenskih partizana, koji su se borili pod imenom «Narodno-oslobodilačke vojske» i pod devizom «borba protiv okupatora» u godinama rata 1941-1945. Ustvari, oni su se borili pod vodstvom Moskve kao njezini Quislinzi, da bi poslije rata u budućoj Jugoslaviji mogli uspostaviti komunističku vlast.

Tek je glavni grad Hercegovine Mostar pao u ruke «Narodno-oslobodilačke vojske», nad Hercegovinom je počeo padati mrak. Zavladao je noćni strah, obračunavanje, osveta i pokolji. Gdje god su partizani dospjeli, počeli su s paušalnim likvidiranjem ljudstva, zatvorima i kaznama bez ikakva, pogotovu nepristrana, pravedna suda. U Posuškom Gradcu bio sam kapelan 1943-1945., kada sam 15. veljače iste godine 1945. dao se, pred nasiljem, u bijeg preko planina.

Partizani nisu mogli naći u Hercegovini svojih pristalica pa su poradi toga posebno optuživali hercegovačke franjevce, da su tome krivi te da treba najprije njih ušutkati, odstraniti: *likvidirati*. I zaista, hercegovački hrvatski puk nije mogao ići u partizane, ni priključivati se njihovim odredima, jer je smatrao njihov komunistički pokret bezbožničkim, koji planira i najavljuje drugu Jugoslaviju, i gdje će opet vladati diktatura i gdje će narod biti potlačen. Partizane se je smatralo «šumskom bandom» te bi bila izdaja njima se pridružiti. Narod je htio živjeti u miru u svojoj slobodnoj Državi Hrvatskoj. Zato je krvava likvidacija franjevaca odmah započela. U tom tamnom vremenu dr. fra Leo Petrović, provincijal, uputio je povjerljivo pismo na latinskom jeziku svoj subraći: da minimalno službeno osoblje po župama i samostanima treba na mjestu ostati, a drugi

svi —ako hoće— mogu se privremeno skloniti i nekamo poći. Moj župnik, O. Milivoj Bebek, bio je mišljenja, da se i ja nekuda sklonim. Tim više, što su sa svih strana stizali glasovi, kako partizani zatvaraju i ubijaju fratre redomice. O. Martin Sonta, O. Zdenko Zubac, O. Slobodan Lončar, O. Paško Martina preko noći nestaju. Ubijeni su. Sami O. dr. Leo Petrović, jedan od prvih doktoranata na sveučilištu u Friburgu, ubijen je i s drugim fratrima bačen u hladnu i krvavu Neretvu.

Partizani su, nakon borbe i okršaja, zaposjeli Široki Brijeg, koji je sa svojim franjevačkim samostanom, u romanskom slogu građenom crkvom te gimnazijom, bio vjersko i kulturno središte Hercegovine. Od tad je on tako čvrsto čuvan i opkoljen, da se nedjelju dana nakon okupacije još ništa ne zna, što se je tamo zbililo, ali se sluti, da se je nešto strašno dogodilo. Na 14. veljače 1945. posjetio sam O. Valu Zovku, župnika u župi Kočerin —9 kilometara daleko od Širokoga Brijega— s njime je tada bio i sestrić O. Andrija Topić, mladi 26-godišnji svećenik; bolesnik od Tbc. Ni oni nisu imali točne predodžbe o situaciji na Širokom Brijegu. Ovu dvojicu franjevaca jugoslavenski partizani su poslije doslovce zaklali, 21. svibnja 1945.; i to pred očima zapomagajuće i očajne majke, Šime Topić, majke O. Andrije Topića i ujedno sestre O. Vale Zovke. Na neispredivu žalost, to strašno na Širokom Brijegu je bilo: partizanski korpus, pod zapovjedništvom Srbina Petra Drapšin-a, osvojio je 6-8. veljače 1945. to mjesto: a kada su ušli u samostan, na 7. veljače 1945., sve su u njemu prisutne fratre poubijali: njih 29, a od toga broja dvanaesticu su polili benzinom i u zrakoplovnom skloništu zapalili. Stigavši partizani na Vranić —zaselak između Posuškoga Gradca i Broćanca— gdje se je nalazila gostionica Joze Begića, njegova kćerka Franjka povjerala mi je, da partizani snuju, kako će izvršiti odmazdu nad fratrima na Širokom Brijegu. U tome duhu također Radio Beograd pravio je sličnu propagandu. Tada sam na Široki Brijeg poslao kurira, da tu prijetnju franjevcima dojavim; ali ih se nije ni izdaleka moglo uvjeriti, da bi se nešto takva uopće moglo dogoditi. Kasnije se je saznalo čak i to: da su partizani slali fratrima poruke, da se ne trebaju «ničega bojati»! Međutim, nad Širokim Brijegom izvršen je totalno savršeni i krvavo goropadni zločin. Široki Brijeg trebalo je iskorijeniti, sa zemlje izbrisati; i ni ime mu se nije smjelo spomenuti. Moralo ga se zvati Lištica. Na zločin na Širokom Brijegu narod je jednodušno reagirao nijemom, dubokom i nezapamćenom boli. Tek su procvilili prigušeni stihovi poluglasne gange:

«Lištica se samo voda zove,
a Široki... to je ime tvoje».

Kada sam se odlučio, da bježim od smrti i otiđem iz Posuškoga Gradca, na 15. veljače 1945., to je uistinu bio zadnji čas, jer teško da bih se mo-

gao kasnije spasiti. U samoj župi, nakon konačnoga dolaska partizana, zavladała je veoma teška atmosfera nesigurnosti, straha i sumnjičenja. Takvu situaciju stvaraju partizanske vlasti, gdje god dođu: da lakše mogu kontrolirati i vladati te svaku vrst represalija vršiti. U Posuškom Gradcu čovjek sa čovjekom više ne razgovara povjerljivo; pogotovu je nestalo veselih mladenačkih sijela: sastanaka-teferića i guslarskih pjesama. Partizanski odbornik u selu Mile Oreč —uvjereni komunist, a poslije pokajnik i obraćenik— poručuje mi, da se je na partizanskom sastanku u Posušju o meni razgovaralo, ali da me se smatra «narodnim čovjekom». Moj zaključak je bio: dok se je razgovaralo, to je slab znak! U isto vrijeme partizani u župi uvode pravi crni teror. Pljačkaju narod, koji je dosta siromašan; i za vrijeme rata još više osiromašio; nasilja se redaju. Iz sela odvođe grupu ponajboljih mladića, među njima Antu Grubišića-Durešića, krojača, i strijeljaju ih u siječnju 1945. kod groblja u Mamićima. Razloge se nitko ne usuđuje pitati; od straha nikome to ne pada na pamet. Opća zabrinutost i hladna tuga kao zima, kao noć ispunila je duše svijeta. I ljudi su se kao potišteni samci i zastrašene sjene dvorištima, njivama i putovima vukli.

Kasni večernji mrak spustio se je nad Posuškim Gradcem, a ja sam ga ostavljao. Odluka je pala u svega nekoliko sati. O. Tihomir Zubac, kapelan u Grudama, stigao je u župski stan. I on se pokreće, bježi. Sa župom i župljanima u Posuškom Gradcu bio sam veoma povezan; teško mi je šutom iščeznuti, ali ovaj put to mora biti. Ipak se s nekim pozdravljam. Ivan Vranjković, videći me gologlava, daje mi svoju zimsku kapu. Putujem preko Broćanca i Cerovih Dolaca. Odjednom vidim, stvorila se čitava masa bjegunaca, da sam se malne prestrašio ne mogući uzeti eventualnu odgovornost za njih. Napokon smo izbili u Rakitno. Odsjeli smo kod župnika O. Bogdana Čubele, koji nas nahranio skuhavši nam puru. Tek sam nakon 20 godina kasnije mogao jesti prvi put to regionalno hercegovačko jelo; nekada hrana siromašnih, a danas specijalitet u restoranima. Ostali pridruženi bjegunci nisu dalje od Rakitne išli, dok sam ja s O. Tihomirom Zubcom put nastavio preko Konjskoga prema Blidinjama. Srećom duboki snijeg, koji je obilno u veljači bio pokrio zemlju, na površini bio je sav zamrzao, da smo mogli povrh njega hoditi; drugačije bilo je nemoguće prosljediti. Uvečer smo stigli u blizinu Borove Glave i u jednoj sjenici prenoćili. Vran, Blidinje i Čvrstica meni su vrlo poznata mjesta i planine. Kao dječak, kao student, tamo sam često boravio. Ljetovao sam na Dragaljicama tamo, gdje je Djevojački Grob i gdje je moja obitelj imala vlastito planinarsko zemljište. Nekada sam na podnožju Vrana čuvao janjce, dok sam u svojim rodnim Grljevićima bio vičan svim drugim čobanskim i seljačkim poslovima i radovima, od sadnje duhana do žetve i branja groždja. Kada je dan osvanuo, preko Doljana krenuli smo prema Jablanici. Stigavši u Doljane oko podne, ušli smo u

jednu seljačku kuću i tražili, molili šta god za jelo. Kazavši tko smo, domaćica je bila sva u brizi, da nas što bolje posluži, ali ne znajući za razloge toga čudnoga našega putovanja i bijega, htjela je to znati. A kada smo joj ukratko ispovjedili i ocrnali situaciju — sva iznenađena i prestrašena uzviknula je: «Kada vi morate bježati, a što će onda biti od nas!» Dolazimo u Jablanicu. Taj čitavi put bio je prevaljen pješice. Tek sada možemo se povlače. Vlakovi su prepuni i često nemogući. U okolnim brdima odjekuje pucnjava i vodi se borba. Od Bradine pa dalje nismo više mogli putovati vlakom. Išli smo i prelazili preko Ivan Planine. Snijeg je širom kiptio. Najedanput smo morali stati. Zapovjednici hrvatske vojske zaustavljaju svijet, koji je isto tako bježio, i svrstavaju ga u vojsku. Jedan časnik pride k meni, vičući: «Zar se tako brani Hrvatska!?» Da se obranim, rečem, da sam fratar i svećenik, a on mi odgovori: «Upravo i trebamo svećenika za vojsku». Nastavim i dalje svoju obranu, da sam bolestan i tuberkulozan. Na to me je pustio. Zbilja poradi tuberkuloze proveo sam na liječenju u Novom Marofu i na Iriškom Vijencu, primajući obostrani pneumotorax. Dospijemo u Sarajevo, gdje sam se u franjevačkom samostanu zadržao nekoliko dana. Tu sam se rastao s O. Tihomirom Zupcem, kojega nikada više nisam vidio. Nestao je kod povlačenja na krvavim stazama Bleiburga.

Cilj mojega putovanja bio je Zagreb. Nikada nisam mislio, da ću opet odatle morati dalje poći. Nadao sam se skoro povratiti u Hercegovinu. Ali burni val iseljništva i izbjeglištva bacio me je u daleki svijet. U taj ogromni svijet nekada sam živo želio otići, ali u normalnim prilikama. Ustvari, godine 1939. bio sam određen na studije na sveučilištu u Breslau. U tome sam bio spriječen, jer se je upravo tada na Istočnome frontu pojavio rat i ujedno kod mene izbili prvi znakovi Tbc. U Zagreb stignem vlakom u sto muka, budući da su vlakovi bili prenatrpani. Čak i teretni vlakovi u to vrijeme bili su dobro došli i primali su putnike. Jureći linijom Slavonski Brod-Zagreb, osjećao sam, da se rat bliži svojemu završetku, i vjerovao, da će Hrvatska naći svoj mir u slobodi. Ranim jutrom 21. veljače stignem u Zagreb, koji je tada bio prava košnica ljudstva, kao da se je cijela Hrvatska u njega slegla. Nastanim se na Pantovčaku, gdje su hercegovački franjevci imali boravište, stan-kuću s vrtom.

Za jednoga Hercegovca Zagreb je pojam. On rado govori o njemu. I ja imam tu istu naklonost; ali ovaj put nisam mislio ići, niti se nastaniti u njemu. Teška ratna situacija dovela me je u njegovu sredinu. Kroz to vrijeme boravka u Zagrebu nastojao sam ga upoznati: njegove galerije, muzeje i parkove. Tu sam prvi put u hrvatskom Kazalištu prisustvovao predstavi Gotovčeve opere «*Ero s onoga svijeta*». Ostao sam iznenađen njegovom melodijom i narodnim plesom. Otada sam ostao uvijek privr-

žen prema toj vrsti glazbe. Jednoga dana spuštajući se niz Pantovčak uputim se sa svojim profesorom francuskog jezika na Širokom Brijegu, O. dr. Svetozarom Petricom, velikim humanistom i čovjekom širokih obzora, a stajao je na političkim postavkama hrvatskoga jugoslavenstva. Sav radostan saopćuje mi: «Evo smo na vrhuncu rata, a prvi put čujem jutros na Radio Beograd riječi bratstva i jedinstva!» Pod jugoslavenskim komunističko-partizanskim režimom odležao je kasnije više godina teškoga tamnovanja u zatvoru u Zenici.

U Zagrebu sam se, među drugima, više puta susreo i s katoličkom pionirkom prof. Maricom Stanković, ženom, koja je u Hrvatskoj inagurirala laički ženski institut, kada još ni Vatikan nije o tome imao jasne pojmove. Tek nakon II. Svjetskoga rata, u vezi s tim pitanjem, Pio XII. objavio je 1947. konstituciju «*Provida mater*». Ona je bila svjedok svih religioznih hrvatskih gibanja, posebno između dva rata, počevši djelovati skupa s dr. Ivanom Merzom, da pod komunističkim režimom nastavi taj apostolat, svršivši u komunističkom jugoslavenskom logoru, kao i mnoge od njezinih sljedbenica. Orlovskim organizacijama Ivana Merza, čija je sekcija bila i u gimnaziji na Širokom Brijegu, pripadao sam i ja te pod vodstvom dr. Franje Nevistića, tada višeškolskoga đaka, izvodio gimnastičke društvene vježbe. Tada sam imao priliku također upoznati u Zagrebu neke hrvatske pjesnike. Na recitalu suvremene hrvatske mlade lirike, po samim pjesnicima, susreo sam se tih dana s Vinkom Nikolićem, Jeronimom Kornerom i Vinkom Kosom. Zagreb sam prvi put vidio, kada sam u siječnju 1941. putovao u spomenuto lječiliste Novi Marof; kada se je u njemu kočila srpska vlast i repeljila šajkača. Sada 1945., usprkos svim vanjskim i nutarnjim neprilikama i raznim drugim problemima, u Državi Hrvatskoj njezin glavni grad i narod ponosni su; svjesni su veličine toga povijesnoga događaja. Međutim, «rat nije nikome brat», posebno njegov ishod zaokupio je tadašnji Zagreb kao mōra. Na zagrebačkim ulicama susrećem široko-briješkoga đaka prof. Mirka Matijevića, djelatnika u samome gradu, koji mi pun rodoljubne tišnje izjavljuje: «Nas su, naši tobožnji pokrovitelji Talijani, još u samome početku udarili maljem po glavi!» U tom nelojalnom odnosu Talijana prema mladoj Državi Hrvatskoj on je pronalazio izvor svih naših sadašnjih zala.

Nad Zagrebom je ogranulo proljeće. Mjesec svibanj se je nervozno primicao. Upravo u te dane osjećaj nesigurnosti te panika rata na svršetku pela se je do mrkih oblaka. Svima je bila tako žarko na srcu jedna jedina ideja: da poslije rata Država Hrvatska preživi. Za tu sretnu viziju izgledi su bili slabi. Svima je bila vrlo dobro poznata tragična činjenica: da Hrvatska Seljačka Stranka — najjača hrvatska stranka prije rata — u svojim vrhovima i u svojem vodstvu ne samo da se nije solidarizirala sa pojavom Države Hrvatske, nego se je ona jasno i javno opredijelila za

jugoslavensko rješenje hrvatskoga pitanja: dr. Juraj Krnjević je sudjelovao u Londonu u jugoslavenskoj četničko-velikosrpskoj vladi; ing. August Košutić pridružuje se jugoslavenskim partizanima; dr. Ivan Šubašić postaje predsjednik kraljevske vlade u Londonu i ministar vanjskih poslova komunističke jugoslavenske vlade u Beogradu, dok je dr. Vladko Maček, u tim revolucionarnim i burnim danima, pokazao se kao nedorasla i antipolitička ličnost te pristaša Jugoslavije. Njihov stav i politiku potvrdila je Jalta. Zagreb je slutio i predosjećao sve najgore. Ipak vjera i moral svijeta bili su na zamjernoj visini. To u prvom redu vrijedi za vojničke formacije. Osjećaj i volja većine masa bila je: *nastaviti borbu za Državu Hrvatsku, čak i u hrvatskim šumama*. U to su se počeli širiti ozbiljni glasovi o povlačenju hrvatske vojske prema austrijskoj granici ususret Saveznicima. Pitalo se je crkvene nadležnike na Kaptolu: a što će biti s nama svećenicima, koji su u to vrijeme masovno iz provincije prispjeli u Zagreb? Odgovor je glasio: idite i ostanite s narodom! U toj situaciji Prosvjetna bojna organizirala je kurs vojničke obuke za svećenike, da bi se s vojničkim životom i njegovom disciplinom upoznali. Kurs su vodili prof. Danijel Crljen i ing. Karlo Mirth. Ja sam ga pohađao. U Jugoslaviji, kao student bogoslovije, vojsku nisam služio; a u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, mi svećenici bili smo od vojne službe izuzeti. Nakon kursa u svojoj napetosti vremena i hitnji bili su nam podijeljeni činovi. Dobio sam čin satnika. On vjerojatno bijaše znak borbe za domovinske ideale; ali i strahoviti predznak tragičnih dana, koji neminovno slijede.

2. POD KRAVOM ZVIJEZDOM BLEIBURGA

POSTALO je tako vidljivo, da je II. Svjetski rat završio, ili već završava. A Država Hrvatska još je tu; i Zagreb je njezina prijestolnica. Ali još za koliko? Cvjetne svibanjske zore sviću, ali njih mute svakojake nemirne slutnje. Postavljaju se pitanja i daju odgovori i alternative. Javno se govori o tim alternativama: nastavak borbe u hrvatskim šumama; ili okršaj s komunističko-partizanskim jedinicama pred samim Zagrebom; ili povlačenje predajući se Saveznicima u Austriji. Hrvatska vlada odlučila se je za povlačenje; i u tren oka svi to znaju i svi su na nogama. Zašto povlačenje!? Kaže se: nema više smisla hrvatsku krv prolijevati, i da se barem narod i vojska spasi; jer se je vjerovalo u «Bijeli Zapad»; jer se je bojalo komunističke i srpske krvave odmazde; konačno: Hrvatska vlada i Zapovjedništvo dali su naredbu, u ovim teškim ratnim vremenima — mislilo se je — njih treba slušati u vidu općega dobra. Tako Hrvatska ostavlja samu sebe. Masovno se srta u iseljeničtvo, u tuđe zemlje i strani svijet, vjerujući, da će nekim čudesnim zaokretom ili diplomatskim zahvatom Hrvatske Vlade biti moguć opet normalan, čak slavodobitan povratak. Mnogi su vjerovali i u to: da će izbiti neposredni sukob između

Zapadnih Saveznika i Sovjetskoga Saveza, gdje bi Hrvatska —kao anti-komunistička zemlja na krajnjem Zapadu— imala šanse biti i ostati slobodna Država Hrvatska. Te nade i vjerovanja te vrhovna državna zapovijed pokrenuli su hrvatski svijet. Od granica Hrvatske do međa Austrije počele su polaziti, migoljiti, juriti kolone ljudstva bez kraja i konca. Računa se, da je u tim beskonačnim masovnim pokretima bilo do 500.000, zajedno vojnika i civilnoga življa.

Na 6. svibnja 1945. u sklopu Prosvjetne bojne s ostalim narodom krenuo sam na put. Još samo prije niz dana bio sam pribavio u skladištima u Zagrebu jednu vrst vojničkoga odijela, koje nije imalo određenih vojničkih znakova. Pravac mojega putovanja: mojega odreda bio je u smjeru Celja, Dravograda i Bleiburga. Taj put sam većinom prevalio na noge, koji put sam se poslužio kombijem ili seljačkim kolima. Duljina toga napornoga, zamršenoga i mučeničkoga puta iznosila je kojih 200 kilometara.

Prva postaja i odmor bio je u Samoboru. Na livadi u jednome osunčanom i cvjetnom jarku među vojnicima i putnicima opazim tik do mene Vinka Kosa. Njega sam još jednom kasnije susreo kod Celja u društvu prof. Stanka Vitkovića. Bili su potišteni i puni pitanja: kamo i zašto!? Ti mladi profesori književnici i pisci nestali su u viru Bleiburške tragedije. Sve što smo dalje i dulje išli naprijed, kolone i nizovi ljudstva bili su mnogobrojniji tako, da se je često puta moralo putovanje i povlačenje prekidati; zastajati i čekati, dok se cesta ne pročisti i daljni prolaz omogućiti. Više puta izbijao je, među žurećim putnicima i vojničkim postrojbama, nered i gužva. Mjestimično, ali rijetko, bilo je i okršaja s jugoslavenskim partizanima. Koji put bilo je i ranjenih. Naišavši na jednoga mrtvog vojnika pokraj ceste, naredio sam i pomogao, da ga se pokopa. Hranu je nosila vojska, jednako tako i civili. Kadkada su se obroci na odmaralištima spremali; skupine i odredi za se ili pojedinac napose. Noćivalo se pod vedrim nebom ili po seljačkim slovenskim jarama i skloništim. U jednoj slovenskoj crkvi, kada smo htjeli ući i pomoliti se — župnik nas je molio, da to ne činimo, jer bi mu mogli bogomolju zanečistiti ili još gore: moguće kojom bolesti zaraziti. Na cijelom tome mukotrpnome putu Izlaska i Povratka slovensko je stanovništvo bilo ljubazno i susretljivo. Jedan me je seljak pitao: «Gospodine, što se to zbiva... cijelu nedjelju dana prolazi, bježi svijet, kao da se cijeli Balkan iseljava!»

Na određenoj postaji tih putujućih kolona, u vrtlogu mnoštva susret-nem svojega profesora hrvatske književnosti dr. fra Otona Knezovića, vrsna franjevca svećenika i rodoljuba. U razgovoru o putovanju i događajima reče mi: da vojnici postaju opaki, da psuju Boga i Poglavnika. On je nakon Bleiburga ostao živ; poslije prebjegao u inozemstvo te umro u USA 1964. Pričao mi je, da ga je na povratku u «Maršu smrti» negdje kod Varaždina susreo na konju neki partizanski oficir i pitao ga: što je i tko

je. Nakon što mu je sve i otvoreno rekao, oficir je zavikao: «Bogati... od Širokoga Brijega... i još si živ!» Nije mu se ipak osvetio. Pustio ga je dalje proći. To je rijetka sreća i iznimka u tome masovnome hrvatskom pokolju i krvoproliću.

Auti... seljačka kola... odredi vojnika... civilno pučanstvo svakoga stala i zvanja ide, kreće se u povorkama, u kolonama naprijed iz dana u dan, dok 14. svibnja nismo stigli pred Dravograd. Hrvatsku su vojsku zaustavili Bugari, jugoslavenski partizani i stigla rusko-sovjetska vojska. Nastao je zastoje, ne može se naprijed... ne može se izravno prijeći preko Drave. Mora se u to popodne, koje naginje k večeri, ostaviti sve teže stvari i uputiti se preko brda kroz šumu prema Bleiburgu. Tu sam i ja ostavio svoju uprtnjaču sa svim stvarima i potrebštinama. Organizacija pokreta gotovo je iščezla. Masa svijeta se je miješala i pokrećala. Kakva je sve bila opća zbrka, strka i komešanje u to vrijeme pred Dravogradom, neka bude samo to spomenuto. Tu sam se slučajno susreo s meni dobro poznatim fratrom još iz školskih dana, O. Danom Čolakom. On je bio vojnički kapelan i u sastavu svoje jedinice. Videći ozbiljnost časa i položaja, odlučismo ići dalje zajedno. Nisam ni okom trenuo, a on se je strjelomice pred mojim očima izgubio. Više se nismo vidjeli. Nestao i iščeznuo u Bleiburškom pokolju.

Na 15. svibnja 1945. ujutro stižemo na Bleiburško polje. Okolo njega brda i planine, a neposredno oko njega redaju se brežuljci. Negdje u sredini polja njiše se niz mrkih borova. Vrijeme je poluoblačno, ali dosta lijepo. Polje je prekriveno mnoštvom hrvatskih vojnika i civilnoga svijeta. Svakim časom sve više pridolaze, gomilaju se. Hodam od grupe do grupe; od jedinice do jedinice. Slušam razgovore i sabirem dojmove. Na rubu polja vidljiva je žica-ograda. Iza nje odmah logoruju Englezi i savezničke straže. Dobio sam dojam, da su napokon te hrvatske mase u povlačenju odahnule i da su sretne, što su, valjda, do cilja stigle. Vlada stanovita nebriga, sigurnost, čak i veselje. Oko podne nadlijetali su saveznički zrakoplovi, a sabrani svijet je mahao rupcima, očito u znaku pozdrava i skoroga sretnoga susreta. Pod borima na Polju plandovali su odredi Crnogoraca sa svojim svećenicima popovima, koji su se također povlačili s hrvatskom vojskom. Približim se i čujem, kako dotični vojnici Crnogorci zabrinuto pitaju svoje svećenike popove: «Što će od nas biti... što sada?» Odgovori glase: «Poglavnik¹ i Sekula² vode... oni znadu dobro: što i kuda!» Pronose se glasovi —među užim kružocima— da je hrvatska delegacija, sastavljena od Herenčića, Servatzy-a i Crljena — otišla na pregovore u mjesno Savezničko Zapovjedništvo. Ta vijest je bila veoma ut-

¹ Dr. Ante Pavelić.

² Sekula Drljević, crnogorski političar.

ješna te se vjerovalo u povoljni, pozitivni završetak tih razgovora. Nebo je postajalo oblačnije. Oko 16 sati počinje sitna kišica rominjati. Stižu naredbe i prenose od usta do usta: da se odloži oružje. Opažam veliko nezadovoljstvo i uzburanost: što to znači... i zašto! Vidio sam gorku smućenost i suze u očima vojnika, dok su odlagali oružje. Zatim slijede daljnje naredbe: da se svrstamo u redove i predajemo. Nitko ne zna točan izvor tih naredaba. Nimalo nije bilo jasno: pod kakvim uvjetima i kome se zapravo predajemo; niti se zna: kakva će biti sudbina tih predanih vojnika i časnika, civilnoga ljudstva. Teška i ubitačna melankolija, kao oblačno i zatvoreno nebo, spustila se je na mimohod hrvatskoga življa, koje se kao u sprovodnoj povorci predaje. Protiv vjere se vjeruje, da su hrvatski pregovorači to naredili i uredili. Kratko vrijeme nakon predaje i nakon par kilometara pojavljuju se jugoslavenski partizani i govore: «Drugovi, rat je svršio... vi se trebate nahraniti i odmoriti... i poći svojim kućama». To su bile tako milozvučne riječi, a nas je počela hvatati jeza, jer smo osjećali i uvidjeli, da smo zarobljenici u rukama partizana, čiju smo nevjeru, neprijateljstvo i okrutnost već poznavali. Opet je i u ovome trenutku živjela i sjala hrvatska vječna nada i hrvatski idealizam. Mislilo se je: vojska i narod su manifestirali svoju volju i očitovali političke težnje pred Saveznicima, a oni će volju toga naroda poštivati i dati Hrvatskome Narodu njegovu pravicu. I sâm sam tako vjerovao i odgovarao, dan nakon predaje, hrvatskim vojnicima, koji su me pitali o našem vojničko-političkome položaju. Tek kasnije u izbjeglištvu —odnosno nedavno— neke je stvari moguće bilo razjasniti. Saznala se je istina o cjelokupnom kompleksu te tragične hrvatske predaje. Naime, London i Washington u načelu bili su spremni hrvatsku vojsku i ljudstvo primiti, kako to uostalom zahtijeva međunarodna Haaska i Ženevska konvencija o zarobljenicima. Međutim, poslije spomenutih pregovora s hrvatskom delegacijom tu su predaju na terenu izvršili —i to bezuvjetno— britanski general Scott i partizanski komesar Basta. Iza njih su stajali —s engleske strane— britanski ministar za Sredozemlje, Harold Macmillan, koji je na svoju vlastitu inicijativu izdao naredbu za bezuvjetnu predaju jugoslavenskim partizanima: moguće, da on u toj aferi predaje snosi svu odgovornost. S jugoslavensko-partizanske strane stajali su i odigrali ulogu u predaji komandanti Koča Popović, Kosta Nadj i Peko Dapčević. Rezultat Bleiburške bezuvjetne predaje u ruke jugoslavenskih partizana bio je taj: da je po zelenim slovenskim dolinama, jamama i škripima —i u marševima smrti— strojnicama pokošeno, poubijano i zaklano oko 300.000 ljudstva, od kojega 200.000 Hrvata. Tu je izginuo i cvijet hrvatske mladosti i hrvatske inteligencije. Kada je poslije mnogo godina Bleiburški pokolj komentirao Tito, onda je rekao: da su se morala ta ubojstva napraviti, da bi se zadovoljilo Srbe; dok je Đilas odgovorio: da se te Hrvate nije pobilo, oni bi razorili Jugoslaviju! Kako sadističke, kako krvave fraze nad tolikom masovno prolivenom krvi! Bleiburg je prozvan Hrvatski Super-Katyn.

Od Dravograda do Maribora te od Celja do Kočevlja jugoslavenski su partizani po višem nalogu kolektivno strijeljali Hrvate; u manjim ili većim grupama i formacijama, počevši od 1.000, 2.000 do 10.000. Apokaliptička kob Bleiburga i čitava krvava sječa usjekla se je u raskrvaljeno srce naroda; ušla u književnost. A narodni pjevač, sav užasnut probugario je svoju tužaljku:

*«Bleiburg Polje — groblje od Hrvata;
i ja svoga tu izgubih brata».*

A sto se tiče pregovora, što ih je vodila hrvatska delegacija sa savezničkim zapovjedništvom i predstavnicima jugoslavenskih partizana — za njihov negativni ishod hrvatski vojnici i civilne osobe nisu znale, osim možda pojedinci. Zarobljeni Hrvati za tu bezuvjetnu predaju jugoslavensko-partizanskim dželatima saznali su pravo tek onda, kada su goloruki došli pred njihove ubojite strojnice. To je delikt vapijući u nebo i grozni skandal, koji je na Bleiburškom Polju učinila hrvatska delegacija: da nije imala ni snage ni vremena svojem narodu tu tragičnu situaciju objasniti, jer je tu pažnju hrvatski vojnik i rodoljub zaslužio. Tada u to vrijeme slovenske i hrvatske šume bile su prazne te bi se hrvatsko ljudstvo i vojnici i te kako znali i mogli spašavati. Hrabri i rodoljubni hrvatski vojnik ne bi srtao u žvalje tako zločesta neprijatelja kao «janje na zaklanje».

Povratak od Bleiburga natrag u domovinu —nije to bio povratak svojim domovima u poslijeratnom miru, nego marš u logore smrti, postrojanje pred strojnice. To je svaki od nas na povratku u Hrvatsku sve više, sve jače i sve jasnije osjećao. Samo putovanje do Bleiburga i opet natrag predstavljalo je odveć veliku kilometražu, koja iscrpljuje. K tome pridodaje cjelokupni fizički i moralni položaj zarobljenih ljudi. Neizvjesnost, umor, glad, resignacija i očaj sve su više prevladavali. Partizanski pratitelji i njihove mjesne straže sve su bili nepravedniji, goropadniji i okrutniji. Jednoga mladića, mladoga Slavonca, koji je vrlo oslabio i obolio, jedva su partizani pristali, da ga posade na seljačka kola, dok je on u isto vrijeme gorko plakao: «Nikada me moja majka ne će više vidjeti!» Sve je bježalo postajalo: da ljudski život više ništa ne vrijedi. Ustaše su skrivale svoje ustaške znakove, dok su domobranci mislili, da su pošteđeni, ali se je na njih pljuvalo i kape im se prezirno i nasilno skidalo s glava. U tim tragičnim prilikama i neprilikama, u kilometričnim kolonama ljudstva, u iznemoglim i shrvanim danima i tamnim i opasnim noćima nije se moglo lako znati i vidjeti: gdje su i kada pojedine skupine, ili pojedinci, bili odvajani i ubijeni. Hrvatske vojnike su pljačkali od onoga malo, što se još bilo ostalo; posebno u času, kada je kolona od vremena do vremena morala zastati. Tako je taj halt povorke, u kojoj sam marširao, bio i u Dravogradu. Neki partizanski vojnik, sav očupan i rutav, pride mi i

traži, da mu tu usred grada, na trgu svučem i dam hlače, a on će mi dati svoje prljave i poderane. Moje hlače bile su polukožne i u dobru stanju. A kada sam ih pod silu počeo svlačiti, išlo je teško poradi znojave slijep-ljenosti i njihove uskoče — on ih je sâm uz psovku sagnut počeo s mene svlačiti. Bio sam u dilemi: da mu poradi njegove grube nasrtljivosti i mo-jega povrijeđenoga ponosa skočim na glavu, ali to bi bio moj svršetak. Na tom žalosnom putu susreo sam O. Anđelka Nuića, koji se je ukraj ceste svađao s jednim partizanom, koji mu je htio oteti sat. Isto tako u istoj koloni susreo sam i prof. O. Brunu Adamčika i svega izmučenoga O. dr. Bonu Jelavića, obojica moji bivši profesori. Nijednoga od svih ovih spomenutih nitko više nije vidio. Progutala ih je krvava partizanska srdžba. Nekoliko krasnih hercegovačkih franjevačkih mladića svećenika, videći da je povlačenje na redu, a da lakše na putovanju prođu — obuku na polasku iz Zagreba, u zadnji čas, crno ustaško odijelo, na skladištu nije bilo drugih. Te mladiće — među njima nezaboravni mladić O. Lujo Milićević — kasnije su jugoslavenski partizani bez milosrđa i automatski likvidirali.

Nisam točno znao, a niti mogao znati: koliko još vremena moram tako ropski i zarobljenički pješati, da se dohvatim granice Hrvatske; ali moje snage bile su pri kraju. Noge su me počele izdavati, a pluća više nisu izdržavala. Nemoći dalje ići: to znači potpisati sâm sebi smrt! Odlučim bje-žati. Straže, koje su nas pratile, nisu uvijek bile tako guste, a noći su po-godovale. Tako 15. svibnja pobjegnem iz marša smrti u šumu, koja je počimala odmah od ceste. Ipak je to bio velik rizik. Zašavši koji kilome-tar daleko u krcastu slovensku šumu, survao sam se sav iscrpljen u jednu rupu, zaklon pod hrastom, zamotan u muhadžirsku deku, koju sam još imao, i zaspao «kao zaklan». Kada sam se sjutradan probudio, prva mi je briga bila: kako da susretnem čovjeka ili naiđem na kuću, koji će mi pomoći, odnosno koji me ne će izdati partizanima: jer je tada pod parti-zanskom zvijezdom sva Slovenija bila i živjela. Nakon duga hodanja kroz šumu, i preko šume, zaista naiđem na jednu kuću, koja me je nasreću primila. Čak me je upozorila, da partizanske straže kontroliraju kraj. Za kratko vrijeme ostanem u sobi sâm, ali u taj čas očujem na vani sumnji-vo klapanje. Pomislim, da je partizanska kontrola i sakrijem se. A to je samo bilo to: kući je dolazila gazdina kći. Ja još ne znajući tko je — i da ne upanem u zamku — ne javljam se. Napokon sam sav ponižen izi-šao «iz skloništa». Iznenada gazdina kći žestoko se obori na me i napane me, da sam ustaša, jer sam nosio neku vrst vojničkoga odijela. A ustaše su — veli ona — ubili njezina zaručnika. Počnem objašnjavati i braniti se, da ustaše nikada nisu bili u Sloveniji. Jedva uspijem.

Moj je sada glavni cilj bio, da se domognem koje slovenske župske ili uopće crkvene kuće. Na desnoj strani Save, na kojoj sam bio, malo

je bilo župnika na župama, budući da su mnogi bili u logorima u Nje-mačkoj ili drugdje. A putovati dugo i daleko i tražiti, pogibeljno je. Zato se odlučim, da prijeđem na lijevu stranu Save, gdje se nalazi Rajhenburg i samostan trapista, odnosno još bliže se nalazi njihova podružnica Sre-mič. Preko mosta ne smije se prijeći; trebam rijeku preplivati. Kasno u dubokoj noći negdje oko ponoći odem na nedaleku obalu Save. Moram najprije preko ceste prijeći, da dođem do rijeke. Zato još čekam, dok na cesti prestane partizansko stražarenje i promet. Na obalu stignem. Svučem se, a odijelo i teške cipele zamotam u impermeabilni papir. Kada pri-jeđem, preplivam, da se mogu u toj hladnoj svibanjskoj noći obući u suho. Taj zamotani teret odijela svezao sam uzicom oko vrata i pritisnuo na leđa te zaplivaao, želeći na drugu stranu ići ravno. Međutim, tamna noć i iscrpljenost učinili su, da me je voda zanijela koso, niz Savu. A nespret-no svezana uzica počela mi je žuljati i rezati vrat dosta oštro i jako — i gušiti me. Pomislih: sve je izgubljeno, ne ću iz vode više nikada živ izići; tu u ovoj vodi moj je grob, za koji nitko ne će znati. U toj očajnoj borbi dohvatim se nečega, bio je kamen-hrid na obali. Zagrlim ga «kao brata»! Obukao sam se i odmorio te «put pod noge» do Sremiča. Bilo je to 20. svibnja 1945. Prispio sam u jutarnje posve rane sate. Ušao sam u vrt i čekao svanuće. Njihov kućni stražar čuo me je, ali se je bojao interveni-rati misleći, da sam opasan kradljivac. Ujutro sam se nadstojnicima kuće prijavio. Sreća me je poslužila, da je u toj podružnici boravio jedan brat trapist Hrvat. Tako sam mogao lakše u to burno i nesigurno vrijeme do-kazati svoju identičnost. Tu u Sremiču kod trapista ostao sam, po prilici, do konca mjeseca srpnja. Nastojao sam učiti slovenski i držati Mise u pomanjkanju domaćih svećenika u obližnjim mjestima te u samome Krškome.

Slovinci su u vrijeme zadnjega rata bili politički podijeljeni: dok su jedni vjerovali u novu partizansku Jugoslaviju, dotle su drugi protiv nje se borili; i na koncu rata proglasili Državu Sloveniju. U području Raj-henburga i Krškoga pragmatični slovenski narod brzo je uvidio: da ga partizansko-komunistička Jugoslavija pritiska, iskorišćuje, i ubija. Selja-ci su rogororili i govorili: «U svoje vrijeme Nijemci su nam bolje mije-njali novac, nego ovi šumari!» Po selima i gradovima počela je stroga ophodnja policije; pojavljivala se špijunaža, indoktrinacija i šikanacija. Uvidjevši sve to — tu komunističku Jugoslaviju Slovenci su počeli posve odbacivati. U toj i takvoj situaciji mjesne policijske vlasti stale su se i za mene zanimati: što sam i što radim tu. Prior trapista im je odgovarao, da sam turist iz Hrvatske i na odmoru. Izgleda, to ih nije uvjeravalo. Uk-ratko: moj je boravak u Sremiču postao sumnjiv i nepoželjan. Odlučio sam povratiti se u Hrvatsku, u Zagreb. Nakon dobivenih informacija otu-da, gdje mi moja franjevačka zajednica poručuje: nikako natrag, nego samo nekuda naprijed — preostala mi je jedino emigracija! Putovanje

i kretanje u to doba nije bilo moguće bez partizanske propusnice. «Narodni odbor» u Videmu izda mi propusnicu za Ljubljano, jer sam rekao: da idem na tamošnju Vjersku komisiju. To je bila samo izlika. Ustvari, otišao sam u franjevački samostan u Ljubljani, gdje mi je posredstvom fratara izdana posebna propusnica za Trst, tobože u ime studija. Na 1. kolovoza 1945. stigao sam u Trst. Iako su jugoslavenski partizani tada Trst donekle smatrali svojim, ja sam bio sada izvan njihova dohvata. Osjetio sam svježi i široki zrak slobode. Iz svega srca sam veselo uzdahnuo:

*«O lijepa, o draga, o slatka slobodo,
dar, u kom sva blaga višnji nam Bog je do».*

A hoće li —i kada— taj ljudski i božanski dar slobode ugledati i doživjeti moj krvavo potlačeni Hrvatski Narod!?

Zürich, 15. studenoga 1983.

IZ NEZABORAVNIH DANA

MLADEN ŽIGROVIĆ (1917-1986.)

U NIZU dvadesetstoljetnih hrvatskih poraza, najtragičniji je ovaj iz 1945. Državničkom nesposobnošću ljudi s Markova trga —predhodno njima i onih s Prilaza— i nepolitičkom vjerovanju u načela zapadnih demokracija, dočekali smo super Krbavsko polje: ne samo uništenje hrvatske države, tog neospornog prava naroda, nego i pokolj jedne čitave generacije.

Kad je 1493. Jakub paša potukao feudalnu Hrvatsku i stisnuo je u vapijuće granice Reliquiae reliquiarum, suvremenu su Hrvatsku godine 1945. ne samo izbrisali s političke karte Europe, nego i srušili na razinu dviju balkanskih gubernija sa središtem u Beogradu.

Svatko, tko je preživio krvavo proljeće 1945., dužan je reći svoju: koliko novim generacijama, toliko Zapadu i Istoku. To je razlog, zašto ovdje iznosim tri dana iz «oslobodilačkog», jaltanskog Inferna. Izručen od Engleza i bačen u naručaj balkanskog boljševizma, ne samo da sam doživio vidljive i nevidljive pojave suvremenog Vae victis, nego i ponovno došao do osvjedochenja, kako hrvatskom narodu preostaje samo jedan put: uspostava vlastite, samostalne države, tog jedinog jamca za ostvarenje prava hrvatskog naroda i hrvatskog Čovjeka.

1.

ČETVRTAK, 24. svibnja.

Bilo je pet sati ujutro, kad sam se probudio. Sav zgrbljen, ležao sam u blatu, u hladnoj, kišom natopljenoj ilovači. Tek što sam otvorio oči i protegnuo šijom, osjetih, da mi je tijelo tvrdo i nepokretno kao kamen. Pridignuh s torbaka glavu i, protrljavši kapke, ugledah oko sebe more polegnutih tjelesa, sve jedan hrvatski čovjek do drugog, zgrčen u kabanici ili stisnut ispod tankog, vojničkog ćebeta. U buđenju zore, sve je nekako